

ответственными за свое мышление, но и разрыв с собственной интеллектуальной традицией, разлад с самим собой, что, согласно Сократу, значительно хуже несогласия с большинством.

*Віктор Смородинський,
кандидат юридичних наук (м. Харків)*

ОСОБЛИВОСТІ ДІЇ «ПРИНЦИПУ НЕЙТРАЛЬНОСТІ» У ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ ФРАНЦІЇ

Принцип нейтральності, як зазначає С. Шевчук у своїй праці «Судовий захист прав людини: практика Європейського суду з прав людини у контексті західної правової традиції», вимагає, передусім, неупередженості держави щодо існуючих релігій та ідеологій, однак він також покладає на державу обов'язок поважати принципи свободи та недискримінації. У цьому сенсі нейтральність розуміється як наслідок відокремлення церкви від держави. Водночас ця ідея зовсім не означає зведення «муру» (термін Т. Джеферсона) між цими двома значущими інститутами суспільства. Її сучасна соціальна історія Франції є доказом неможливості ефективного побудови такого «муру». Втім, з урахуванням певних національних історичних і ментальних особливостей.

Ще в 1977 р., коли під час підготовки Амстердамського договору, канцлер Німеччини Г. Коль на прохання католицької та протестантської німецьких церков зробив спробу закріпити в ньому «церковні статті», ця ініціатива зазнала невдачі через заперечення Франції. Схожа ситуація повторилась у 2000 р. під час розробки Європейської хартії про основні права. У Преамбулі цього документа згадувалося про «гуманістичну, культурну й релігійну спадщину» ЄС. Президент Франції Ж. Ширак заявив, що Франція не може схвалити таке формулювання, оскільки воно суперечить офіційному французькому тлумаченню принципу відокремлення церкви від держави (Laizit et-prinzip). У зв'язку з цим було вирішено прийняти таке формулювання: «духовна й

моральна спадщина» («patrimoine spirituel et moral»). Однак у німецькій редакції Хартії англійське слово «spiritual» було перекладено як «духовно-релігійна». Утім, Німеччина змогла довести, що такий переклад є правильним і коректним.

13 вересня 2002 р. Папа Іван Павло II у своїй промові підкреслив, що посилення на Бога й християнство у проекті Конституції ЄС означає визнання історичних та культурних реалій, що впливають на сьогоденню Європу й належать до ідентичності її жителів. Представники Франції піддали це висловлювання Папи критиці з точки зору чинного у Франції принципу відокремлення релігії від держави.

Принцип відокремлення є важливою рисою Французької Республіки. Відповідний Закон було прийнято у Франції ще в 1905 р. Цей принцип закріплено в Конституції Франції в ст. 1 «Франція є неподільною, світською, демократичною, соціальною республікою». З релігійної нейтральності держави випливає, зокрема, заборони розміщення в державних установах релігійної символіки, розміщення релігійних символів у громадських місцях, за винятком культових будівель, кладовищ, музеїв і виставок. Тому, наприклад, неправомірним у Франції є розміщення розп'яття на ратушах, у залах судових засідань, у державних школах і лікарнях.

У зв'язку з перенесенням релігії з публічної сфери в приватну змінилася й французька правова політика. Так, свою специфіку мали французькі судові процеси про допустимість носіння хустки або чадри шкільними вчительками. Якщо, наприклад, Федеративний Конституційний суд Німеччини надав землям самостійно вирішувати питання щодо дозволу або заборони носіння хусток вчительками-мусульманками, то у Франції носіння ними хусток було заборонено.

У 1989 р французьке суспільство шокував випадок з 14-річними мусульманськими школярками, які відвідували уроки в чадрі, що вело до конфліктів у класі. Спроби вплинути на поведінку школярок через їхніх батьків не дали результатів, і тоді керівництво школи відсторонило дівчаток від занять. Конфлікт розв'язався мирно й без судового втручання завдяки компетентному юридичному висновку від 27 листопада 1989 р., згідно з яким принцип відокремлення держави від релігії означає не тільки їх нейтральне ставлення

одне до одного, а й те, що шкільні заняття повинні бути підготовлені та проведені так, щоб нейтральність по відношенню до всіх релігій була виражена в навчальному матеріалі. Крім цього, викладацький склад повинен шанобливо ставитися до свободи совісті своїх учнів. Дискримінація учнів під час занять у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями є неприпустимою. Принцип нейтральності не поширюється на учнів, які у зв'язку з цим мають право показувати в школі свою релігійну приналежність і свої релігійні переконання. Крім того, принцип відокремлення церкви від держави знаходить своє відображення в навчальному процесі як повага до всіх думок і всіх релігійних переконань.

З іншого боку, висловлюючи свої релігійні переконання, учні не повинні їх пропагувати або тиснути на інших учнів. Керівництво школи має право й зобов'язане прийняти рішення, чи порушує носіння учнями релігійних символів порядок у школі, й у разі необхідності застосувати дисциплінарні заходи. Рішення керівництва школи може бути перевірено судом. Отже, згідно з цим юридичним висновком, носіння учнями релігійних символів було визнано припустимим.

У відомому й за межами Франції справі *Aoukili* (судове рішення від 10 березня 1995 р.) учитель фізкультури попросив дівчат зняти чадру з міркувань безпеки. Дівчата не зважилися виконати вказівку вчителя, хоча її було продиктовано турботою про їхнє здоров'я. Крім того, батько дівчаток після цього випадку протягом тижня не пускав дівчаток в школу й поширював біля неї листівки з інформацією про значення деяких положень Корану, що призвело до релігійного мітингу. Суд ухвалив, що в цьому випадку чадра є засобом релігійного тиску й пропаганди та визнав зауваження вчителя конституційним і виправданим. Таким чином, суд вирішив, що припустимим є вторгнення у сферу релігійних свобод людини як необхідний захід, спрямований на безпеку й охорону здоров'я.

У іншій – також широко відомій – справі директор центру з підготовки санітарів у Бордо відсторонив одну з учениць від навчання через те, що вона мала пройти практику в психіатричному відділенні лікарні, однак соромилася працювати без чадри. Водночас керівництво центру вважало, що носіння

санітаркою чадри може негативно вплинути на стан здоров'я психічно хворих пацієнтів. Суд ухвалив таке рішення: до початку практики носіння санітаркою чадри було вираженням її релігійних переконань; проте у випадку практики вирішальне значення має специфіка відділення та інтереси пацієнтів, між іншого й можливість виникнення у них ускладнень.

Як зазначила Конституційна Рада Франції, «Конституція не передбачає будь-якої співпраці» між державою та релігійними спільнотами. Втім, держава не може ігнорувати релігію». Саме в цій площині й має бути розглянуто та оцінено дію принципу нейтральності у правовій системі Франції.

*Андрей Трембич,
адвокат (г. Киев)*

СМЕХ КАК ДЕМОКРАТИЯ. ДЕМОКРАТИЯ КАК СМЕХ

...Возможно, нам не стоит поддаваться общепринятой интеллектуальной инерции и рассматривать парижскую трагедию сквозь призму свободы слова, обрамленной в рамках культурного и религиозного конфликта: во-первых, это слишком простой пример для изучения пределов свободы слова; а во-вторых, не до конца понятно, какого протеста в действиях террористов на самом деле было больше – религиозного или социального.

Для продолжения дискуссии, мне кажется, очень важно зафиксировать, что коллизия между свободой совести (включающей право на «ограждение себя от невыносимого») и свободой слова – это сугубо западная рефлексия, часть общеевропейского общественного договора, чуждого (как оказалось) братьям Куаши. Нас не должно вводить в заблуждение предложенное ими объяснение своих преступлений, удовлетворившее всеобщим ожиданиям и стереотипам. Обида глубоко фрустрированных, системно униженных людей за оскорбленную в чужой стране исламскую святыню – это в лучшем случае катализатор первопричины – накопленной годами уголовной энергии и